

EUR/Terugkomdag EUR 8 november 2024

Zijn we met z'n allen een beetje gek aan het worden???

EUROPA STAAT VAN ALLE KANTEN ONDER DRUK

HOOG TIJD OM DE EUROPESE UNIE-SAMENWERKING TE VERDIEPEN EN TE INTENSIVEREN

DAMES EN HEREN,

Ik was bij de Juridische Faculteit Hoogleraar Recht van de Europese Unie.

Ik zou u dan ook kunnen onderhouden over recente ontwikkelingen op het gebied van het Europese recht. Maar, met het thema 'Zijn we met z'n allen een beetje gek aan het worden?' kom ik daar niet zo ver mee.

Wij, Europees recht-juristen, zijn namelijk altijd zeer serieus en ook constructief bezig. Wij koesteren de nieuwe rechtsorde – want dat is het, de Europese Unie is een nieuwe rechtsorde die bestaat naast die van de lidstaten – en zijn maar al te graag doende om die rechtsorde verder te ontwikkelen en te versterken. 'Gek' worden we daar zeker niet van!

Vandaar, vandaag maar een breder, een meer beleidsmatig perspectief:

DE VRAAG IS DAN: ZIJN WE - IN EUROPA ÉN WERELDWIJD - MET Z'N ALLEN IN EEN BEETJE GEK AAN HET WORDEN?

Welnu, er is veel aan de hand:

De Presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten

Laten we de recente verkiezingsuitslag in de Verenigde Staten – van 5 november - voorop stellen. Je kunt je inderdaad de vraag stellen of ze daar in de VS een beetje gek geworden zijn.

Daar kunnen wij een mening over hebben, zeker, maar daar schieten we niet zoveel mee op. De herverkiezing van Trump is immers niet onze zaak, maar een zaak voor de Amerikaanse burger.

Zoveel is wel duidelijk, het is voor Europa een 'wake-up call'. Trump is immers geen 'Europe-lover', het is dan ook nog maar de vraag of hij de veiligheid in Europa wel als een eigen nationaal belang ziet (denk in dit verband aan artikel 5 van het NAVO-Verdrag inzake collectieve veiligheid: een aanval op één is een aanval op allen).

Ook is nog maar de vraag of de NAVO als organisatie überhaupt stand houdt in het licht van de nieuwe ontwikkelingen.

Denk ook aan onze handelsrelatie met de VS, het statement 'America first' bijvoorbeeld, en de bereidheid van Trump om aan importen vanuit het buitenland hoge tarieven op te leggen. Dat komt neer op protectionisme, het tegenovergestelde van vrijhandel dat wij Europeanen graag in de praktijk brengen.

Ik noem ook de groteske opstelling van de inkomend President inzake de oorlog in Oekraïne: 'ik los dat probleem binnen 24 uur op'. Dat is natuurlijk uitermate zorgelijk, het lot van Oekraïne gaat immers ons ook aan!

We zullen dus onze opstelling tot de Verenigde Staten moeten herijken. En dan is de vraag of Europa, in dit geval meer in het bijzonder de Europese Unie, daartoe in staat zal zijn.

Ik kom hier nog op terug.

Maar dan, om dichterbij huis te blijven, een aantal zaken waar we ons wél de spiegel voor kunnen houden en ons ook serieus de vraag kunnen stellen of wijzelf een beetje gek geworden zijn:

De discussie in Nederland over asiel en migratie

De intern-Nederlandse discussie rond asiel en migratie bijvoorbeeld, het gedram over een zogenoemde asielcrisis en het gedoe rond de intrekking van de Spreidingswet.

Voor het ene onderwerp ligt hier een relatie met de rechtsstaat en onze eigen democratische spelregels (een overheidshandelen buiten het parlement om). Voor het andere onderwerp is er een relatie met onze internationale verplichtingen.

Nederland vraagt een 'opt-out' in Brussel

Dan: Nederland heeft in Brussel een uitzondering (in het Europese jargon: een opt-out) aangevraagd om niet meer mee te hoeven te doen aan het Europese migratiebeleid.

Nu is migratie het externe verlengstuk van het interne vrije personenverkeer, net zoals handelspolitiek dat is voor het interne vrije goederenverkeer. Het gaat dus om een – cruciale - gemeenschappelijke problematiek, in wezen de 'core-business' van de EU-samenwerking. Wil Nederland niet meer helpen deze problemen ook gezamenlijk op te lossen? Hoe is dat?

Hiermee staat ons imago in Brussel (en daarbuiten) op het spel.

Grenscontroles aan de EU-binnengrenzen

Een ander voorbeeld, over een verwant onderwerp: de discussie, breder in Europa, over de herinvoering van grenscontroles aan de binnengrenzen. Ook het Nederlandse kabinet wil daartoe overgaan, met ingang van 9 december van dit jaar. Een van de kroonjuwelen van de Europese samenwerking – Schengen – staat hiermee ter discussie.

Je vraagt je dan af: waarom, wat is de urgentie van deze voorgenomen maatregelen? Een dreiging van terrorisme? De bestrijding van andersoortige internationale criminaliteit? De komst van grote groepen hooligans? Een massale instroom van illegale migranten? Ik denk niet dat één van die rechtvaardigingsgronden ingeroepen kunnen worden.

Bovendien: kunnen we die controles überhaupt uitvoeren? Is daar personele capaciteit voor? En, hoe zit het met de proportionaliteit van de maatregelen, de schade voor het bedrijfsleven en het grensverkeer voorop? Zijn daar berekeningen van gemaakt, of is het allemaal maar 'voor de Bühne', voor de eigen achterban en omdat andere landen het ook doen? Kwalijk.

De schending van fundamentele EU-waarden in Europa

Ook ernstig, wat zeg ik, zeer ernstig: de schending van onze - eigen - Europese fundamentele waarden – zelfs - binnen de Europese Unie: het rechtsstaat-

beginsel, de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht, de vrijheid van onderwijs, de media-vrijheid, de gelijkheid van mensen, ongeacht hun seksuele voorkeur en, in breder verband, de lhbtqi+ problematiek, die staan hier en daar binnen de Unie 'op de tocht'.

En dat terwijl het respect van die fundamentele EU-waarden als minimum-voorwaarde geldt om überhaupt lid van de Europese Unie te kunnen worden!

De oorlog in Oekraïne

En dan, maar van een andere orde, hier gaat het namelijk om de veiligheid in Europa: de weerzinwekkende en maar voortgaande oorlog in Oekraïne, met een onvoorstelbaar verlies aan mensenlevens, en een onmetelijke schade aan dorpen, steden en infrastructuur - de energie-infrastructuur voorop - in dat land.

Je zou toch zeggen: zijn ze nou helemaal gek geworden? Oorlog voeren in de 21^e eeuw in Europa? De Russische agressie dateert bovendien van een moment – februari 2022 - dat Rusland nota bene nog lid was van de Raad van Europa, de organisatie die het respect voor mensenrechten zo hoog in zijn vaandel heeft staan.

Wat ook zorgelijk is: wij in Europa steunen de Oekraïners wel, op allerlei terreinen zelfs, we sanctioneren Rusland en Russen ook op tal van manieren, maar in essentie zijn wij – in dit geval dan met name de Europese Unie - niet in staat een substantiële invloed uit te oefenen op het verloop van de gewelddadigheden.

De verkiezingen in Moldavië en Georgië

Ander voorbeeld, waar ook de stabiliteit van ons continent aan de orde is: de manipulatie van het stemproces in de recente verkiezingen in Moldavië en Georgië, beide kandidaat-lidstaten van de EU.

Het gaat dan om de verspreiding van nep-nieuws, met name om het 'pro-Rusland'-gevoel in die landen aan te wakkeren en te versterken, en het bijwijze-van-spreken 'kopen' van stemmen.

De oorlog in het Midden-Oosten

Iets verder verwijderd, maar ik wil het toch noemen, vanwege de verstandhouding van Europa met Israël en de Arabische wereld: de oorlog in het Midden-Oosten. Een rampzalige strijd als onderdeel van een conflict dat nu

al ruim 75 jaar voortduurt, met – ook hier – duizenden doden, vernietigde huizen, buurten, dorpen en steden.

Maar, opnieuw, echte invloed op het verloop van het geweld in dat gebied heeft de EU niet. We kijken in essentie toe en laten het ondernemen van actie maar al te graag over aan anderen, de Verenigde Staten (en de Verenigde Naties) voorop. Is dat niet een zwakgebod?

De campagnes in de aanloop naar de Amerikaanse Presidentsverkiezingen

En, al eerder had ik het over de uitkomst van de Presidentsverkiezingen in de Verenigde Staten.

Het ‘gedoe’ tijdens de campagnes in de aanloop naar 5 november verdiende trouwens ook geen schoonheidsprijs. Het gekissebis, het elkaar uitmaken voor rotte vis, het ‘afval’-thema. Waar was de inhoud? Niettemin, massa’s mensen vonden het prachtig!

Treurig, het land is volkomen gepolariseerd, en ten diepste verdeeld.

Enfin, zo heb ik toch een fors aantal voorbeelden genoemd waarbij je met recht de vraag kunt stellen: ‘zijn we met zijn allen een beetje gek geworden’?

MAAR DAN, WAT HEBBEN AL DEZE ZAKEN GEMEEN?

Welnu, ze raken ons land én Europa in belangrijke mate rechtstreeks, deels ook indirect, maar in beide gevallen hard. Ze raken in het bijzonder de samenwerking in het kader van de Europese Unie, de organisatie waar wij lid van zijn.

Naast de vraag hoe het respect voor onze eigen fundamentele waarden – intern, binnen de EU - te waarborgen, is een belangrijk probleem dat de Unie ‘naar buiten toe’, naar de buitenwereld, geen ‘global actor’ is, niet een echte speler, een autoriteit die er toe doet waar het gaat om buitenlands- en defensiebeleid.

WAT KUNNEN WIJ HIER AAN DOEN?

Welnu, de ‘zwakte’ van ons EU-model is – in zekere zin tenminste - dat de organisatie in vreedstijd is opgericht, met respect voor de identiteit, geschiedenis en cultuur van alle individuele lidstaten.

Het was iets nieuws, iets moois, iets unieks zelfs, namelijk de oprichting van een nieuwe organisatie in het begin van de 50er jaren van de vorige eeuw, met eigen doelstellingen en bevoegdheden, eigen besluitvormingsprocedures, eigen juridische instrumenten, eigen financiële middelen en – daarenboven – rechtspersoonlijkheid.

We hebben daarmee een nieuwe, een eigen rechtsorde ontwikkeld, die in hiërarchisch opzicht zelfs bóven het niveau van de nationale rechtsordes moet worden gepositioneerd. Wij noemen dat een organisatie met – in het vakjargon - ‘supranationale’ karakteristieken.

Deze unieke vormgeving reflecteert zich onder meer in het beginsel van consensus, dat geldt voor het ondernemen van nieuwe stappen in het integratieproces. Die verdergaande stappen kunnen meestal pas via verdragsaanpassingen tot stand komen. Die aanpassingen moeten dan niet alleen door regeringsvertegenwoordigers van alle lidstaten worden ondertekend, maar ook door alle betrokken nationale parlementen worden goedgekeurd. Wij zijn nu met 27 lidstaten, dat is dus een behoorlijke horde om te nemen, en het nemen van die horde kost veel tijd.

Die bijzondere opzet kun je ook terugvinden in het vereiste van unanimiteit dat nu al geldt voor veel besluiten op politiek-gevoelige terreinen.

MAAR DAN NOG EENS DE VRAAG: HOE MOET DAT, IN DE TOEKOMST?

Sluiten we ons op in onze ‘cocon’ op of gaat we proberen invloed uit te oefenen op hetgeen gebeurt in onze omgeving, dan wel wereldwijd wanneer onze belangen in het geding zijn?

Welnu, ik heb daar wel een mening over. Om voorbereid te zijn op de dreigingen en uitdagingen van de toekomst, zullen we hervormingen moeten doorvoeren in de Europese Unie-structuren.

Die hervormingen zijn trouwens temeer noodzakelijk om het Uitbreidingsproces van de EU - waar ik overigens een groot voorstander van ben – in goede banen te leiden.

Ik noem een paar van zulke – naar mijn mening noodzakelijke - hervormingen:

1. Meer meerderheidsbesluitvorming in de Raad van Ministers, het beslissingsbevoegde orgaan van de EU dat is samengesteld uit vertegenwoordigers van de lidstaten op ministerieel niveau.
2. De instelling van een Europese Veiligheidsraad, om op te treden in urgente gevallen die raken aan onze veiligheid, buitenlands beleid en defensie in de eerste plaats.
3. Er moet ook een strengere regeling komen inzake het toezicht op de naleving, door de lidstaten, van de EU-fundamentele waarden: democratie, mensenrechten en de rechtsstaat voorop.
4. Als het gaat om migratie – de problematiek waar tegenwoordig zoveel aandacht naar uitgaat, in Nederland, andere lidstaten en in Brussel - zouden we meer taken en bevoegdheden moeten overhevelen naar de Europese instanties die actief zijn op het gebied van de bescherming van onze buitengrenzen, zoals het Frontex-Agentschap ('frontières extérieures').

We moeten die instanties ook meer verantwoordelijkheden toekennen wat betreft de terugkeer van migranten die - uiteindelijk – geen recht op verblijf in de EU hebben.

Tot nu toe berusten de primaire verantwoordelijkheden op al deze terreinen bij de lidstaten zelf. Echter, de Unie – toch nog steeds een economische reus – kan méér bereiken dan individuele lidstaten waar het gaat om het onderhouden - en modelleren - van de betrekkingen met derde landen.

5. Tenslotte, maar dat is een fundamenteel punt wat de basisstructuur van de EU-samenwerking betreft, zou de overgang overwogen moeten worden, van een model zoals we dat nu hebben en dat uniformiteit voor alle lidstaten nastreeft, naar een 'meer snelheden'-model: een model dat de lidstaten in staat stelt te kiezen voor een bepaald niveau van samenwerking, en waarbij die lidstaten die dat willen én kunnen verder kunnen gaan op het pad van de Europese integratie.

IN ESSENTIE KOMT HET NEER OP DE BEHOEFTE AAN MEER INTERNE STABILITEIT IN DE EU, EN MEER GEZAG BIJ HET NAAR BUITEN OPTREDEN VAN DE EU

Daartoe is – dat is mijn overtuiging – een meer centrale aansturing vanuit Brussel vereist.

Dat komt – dat mogen we best eens hardop zeggen - uiteindelijk neer op een meer ‘federale’ structuur van de EU-organisatie.

En, inderdaad, we verliezen dan mogelijk een aantal eigen bevoegdheden, een stukje van onze soevereiniteit. Maar soevereiniteit – vraag je je dan af - om wat te bereiken? Wij zijn al lange tijd geen 100 % soeverein land meer. Onze samenleving is immers reeds op tal van terreinen verknoopt met internationale samenwerking en de in dat kader aangegane verplichtingen.

Want zo is het, gezamenlijk kunnen we bij grensoverschrijdende problemen meer klaarspelen dan in ons eentje.

Hoe dan ook, zoals het nu gaat, gaat het niet (meer). We moeten duidelijke keuzes maken waar het gaat om de behartiging van onze vitale belangen in de toekomst.

MAAR NU DE VRAAG: ZIJN ONZE POLITICI DAARTOE BEREID?

Eerlijk gezegd, ik vrees van niet. Ik zie het niet gebeuren. Politici – zij komen en gaan op een gegeven moment weer - zullen vaak zelf de zwakheden van de EU-samenwerking niet eens onderkennen.

En áls zij die al onderkennen, vinden zij het vaak wel best zoals het gaat. Ze gaan liever ingewikkelde discussies uit de weg, met de gehoudenheid om uitleg te geven aan het thuisfront, nationale parlementen en de respectieve bevolkingen voorop.

De vraag – ik stel mij die trouwens al langer - is dan: waar zijn de visionaire politici?

KORTOM, IK MAAK MIJ ZORGEN

Laten we daarom tenminste het publieke debat gebruiken om de boel op te schudden.

Hier ligt natuurlijk ook een taak voor universiteiten. Inderdaad, het academische debat is uitermate belangrijk in deze woelige tijden: denk maar aan de oeverloze rechtsstaat-discussie in de aanloop naar de totstandkoming van het Kabinet Schoof, en aan de alsmaar voortgaande discussie over asiel en migratie in Nederland.

TENSLOTTE: WAT KUNNEN WIJ DOEN ALS OUD-MEDEWERKERS VAN DE EUR?

Lijdzzaam toezien, of ageren, met de middelen die ons ten dienste staan?

Wat mij betreft is de keuze snel gemaakt, ik denk dan ook het laatste: wij moeten onze stem laten horen.

In dat verband hoop ik van harte dat deze interventie daartoe een nuttige bijdrage kan zijn.

Met dank voor uw aandacht.

Synopsis/Statement

Om de 'gekte' in Europa en om ons heen het hoofd te bieden, heeft de Europese Unie meer interne stabiliteit en meer extern gezag